

דעת הקהל בישראל בנושא הגרעיני

אשר אריאן

פוטנציאל הגרעיני של ישראל נחשב לאחד מהסודות הכמוסים ביותר של המדינה ומעולם לא עמד לדיון ציבורי נוקב. זוהי סוגיה, שלגביה קיים קונסנזוס של תמיכה בממשלה, בקרב הציבור בישראל. בד בבד, הישראלים מודאגים יותר ויותר מהסכנות הנובעות משימוש בנשק לא-קוננונציונלי במזרח התיכון.

אף כי נושא זה נדון בממשלה מאז שנות ה-50, מעולם לא התבטאה ממשלת ישראל באופן חד-משמעי באשר ליכולתה הגרעינית של ישראל ואף אחת מן המפלגות הגדולות לא העלתה את הנושא הזה לדיון במסע בחירות. ניתן להבין את הסודיות שננקטה כאמצעי למניעת מרוץ חימוש גרעיני עם מדינות ערב השכנות, אם כי יש הטוענים שהודאה בקיומה של יכולת גרעינית תגדיל את כושר ההרתעה של ישראל. תגובתה הרשמית של ישראל לשאלות בנושא זה היא, שהיא לא תהיה הראשונה להכניס נשק גרעיני למזרח התיכון; ש-החוץ לשעבר יגאל אלון הוסיף על כך ואמר שישראל גם לא תהיה השנייה שתכניס נשק זה לאזור. אף על פי שהצהרה זו פתוחה

לפירושים שונים, עובדה היא שישראל לא חתמה על ההסכם למניעת הפצתו של הנשק הגרעיני משנת 1968. עם זאת, מאלפים ובעלי משמעות מעורפלת בה-במידה הממצאים של סקר משנת 1994, לפיו 72% ממדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית בישראל, תמכו בהצטרפותה של ישראל לאמנה זו (35% הביעו תמיכה נמרצת, 37% הביעו תמיכה) ורק 28% התנגדו לכך (12% הביעו התנגדות עזה, 16% הביעו התנגדות).

על אף שרוב המומחים משוכנעים, שלישית יש יכולת גרעינית, דעת הקהל לגבי נשק לא-קוננונציונלי, ובמיוחד חימוש גרעיני, היתה רדומה עד מלחמת המפרץ בינואר 1991. למעשה, הנושא לא נכלל בסדר היום הציבורי של ישראל. אבל כאשר הציבור התבקש לחוות דעה בנדון, התברר, כי שיעור ההימנעות מתגובה היה נמוך ודומה לזה של שאלות אחרות: בין 1%-3%. אולם נושא הנשק הגרעיני לא עלה מעולם בתשובה לשאלה הפתוחה, שנשאלה במסגרת סקרי דעת הקהל שערך מרכז יפה במרוצת השנים: מהי לדעתך הבעיה

החשובה ביותר שעל הממשלה לטפל בה? להשוואה, בסקרים אמריקנים אוזכר הנושא על ידי 10% מן הנסקרים.

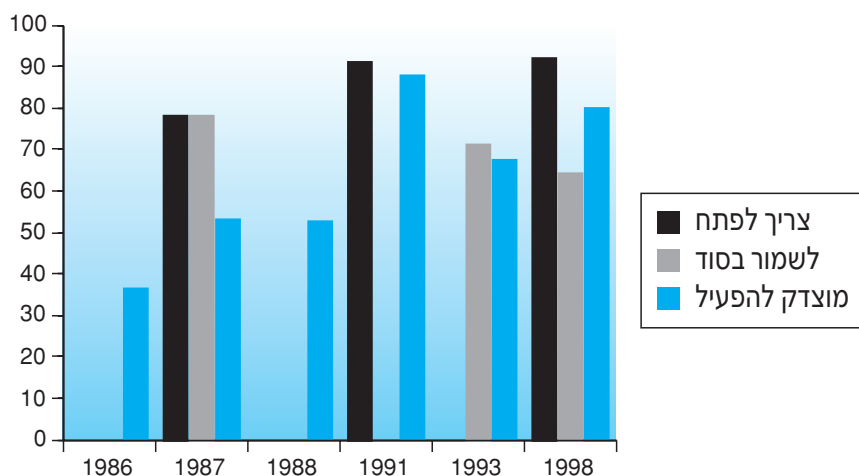
הצנזורה הצבאית הנוקשה והקפדנית, שהוטלה על הנושא הזה, גרמה לכך, שמדיניות הגרעין של ישראל לא נדונה במסגרת השיח הציבורי בישראל. השילוב של אי-ודאות ושל צנזורה יצר מצב, שבו הדיון בנושא התנהל מחוץ לגבולות המדינה והתקשורת הישראלית דיווחה עליו לאחר מכן בהסתמך על הנאמר במקורות הזרים. בשנת 1991, כאשר התלהט הויכוח סביב הנושא הגרעיני על רקע מלחמת המפרץ, ראה הציבור בישראל בנשק הגרעיני את האיום העיקרי. משום כך גדלה התמיכה בפיתוח נשק כזה ובהפעלתו בעת הצורך, ודומה שתנאי השימוש בנשק גרעיני התגבשו בתודעת הציבור בישראל. לא זו בלבד שבמרוצת הזמן חל שינוי בעמדת הציבור כלפי הפיתוח של נשק גרעיני והשימוש בו, אלא שהציבור הביע את חששותיו מפני האיום הגלום בנשק זה. כאשר התבקשו הנשאלים לדרג מצבים מסוכנים, תפס האיום בנשק לא-קוננונציונלי המופנה כלפי ישראל, את המקום הגבוה ביותר.

פרויקט דעת קהל וביטחון לאומי, המתנהל במסגרת מרכז יפה, בדק את עמדות הציבור באשר למדיניות הגרעין של ישראל. שלוש השאלות שנשאלו באופן עקבי משך השנים הן: א. האם על ישראל לפתח נשק גרעיני; ב. האם יש לשמור בסוד את דבר קיומו של נשק כזה (אם הוא קיים); ג. באלו נסיבות יהיה צידוק להפעלת נשק כזה?

בסקר שנערך בשנת 1998, 92% מן הנסקרים תמכו בעמדה שעל ישראל לפתח נשק גרעיני – שיעור דומה לזה שנתקבל בסקר שנעשה ב-1991 (91%). להשוואה, 78% תמכו בכך בסקר משנת 1987 (ראה לוח 1).

בקרב הנשאלים הסתמנה נטייה לפיה על

לוח 1 – דעת הקהל לגבי נשק גרעיני, 1986-1998

ישראל לחדול מנקיטה במדיניות העמימות באשר לכושרה הגרעיני, אם כי רוב גדול עדיין תמך במדיניות זו. שני שלישים מהנשאלים במדגם בשנת 1998 הסכימו, כי מוטב להסתיר את תוכניותיה הגרעיניות של ישראל, בהשוואה ל-71% ב-1993 ו-78% ב-1987.

בקרב דעת הקהל חל גידול מתמיד ודרמטי, בתמיכה בשימוש בנשק גרעיני – מ-36% ב-1986 ל-80% ב-1998. בשנת 1991 היינו עדים לשיעורי תמיכה גבוהים במיוחד בשימוש בנשק גרעיני על רקע ארועי מלחמת המפרץ, אבל גם אם נתעלם מן השיא הזה, הנתונים מלמדים על עלייה מתמדת משך השנים. שיעורי ההסכמה לשימוש בנשק גרעיני היו גבוהים יותר בסקרים של 1991 ו-1998. (הסקר של 1991 נעשה לאחר מלחמת המפרץ. הסקר של 1998 חל בעת משבר שנתגלע בין צוות הפיקוח של האו"ם ובין עיראק, כאשר ארצות-הברית איימה להפציץ את עיראק).

רוב הישראלים מצדיקים את השימוש בנשק גרעיני כתגובה להתקפה של מדינה אחרת על ישראל בנשק לא קוננונציונלי. כמחצית מהנשאלים תמכו בשימוש בנשק גרעיני אם ייווצר מצב נואש מבחינה צבאית. רק מיעוטם של הנשאלים תמכו בשימוש בנשק גרעיני במצבים שאינם נואשים. המגמה שהסתמנה ב-1998 היתה דומה לזו של השנים הקודמות, למעט העובדה שב-1991 הצטמצם בשיעור ניכר סף ההתנגדות לשימוש בנשק גרעיני (טבלה 1).

הנתונים בטבלה חושבו בהכפלת אחוז הנסקרים, שאמרו כי עשויים להיות תנאים שבהם תהיה הצדקה לשימוש בנשק גרעיני (כמצוין בראשי הטורים), באחוזים של מי שהצדיקו את השימוש בנשק גרעיני בהקשר מוגדר המפורט בטור הימני של הטבלה. המעין בטבלה חייב לזכור כי המשלים למספר הרשום

בראש הטור הוא החלק במדגם, שהביע התנגדות לשימוש בנשק גרעיני, ויהי-מה.

אף על פי שהמתאם היה חלש יחסית, הזיקה החזקה ביותר בין משתנים דמוגרפיים והתפלגות הדעות בנושא הגרעיני היתה בין השכלתם והשקפתם של הנשאלים בנושא, והכיוון היה מנוגד לזה שנמצא בדרך כלל במדינות אחרות. בישראל, התמיכה בשימוש בנשק גרעיני היתה קשורה ישירות לרמת ההשכלה. בקרב בעלי השכלה יסודית בלבד, 68% מן הנסקרים ב-1987 תמכו בפיתוח נשק גרעיני ו-41% חשבו שעשויים להיות תנאים שבהם תהיה הצדקה בשימוש בנשק כזה. המספרים המקבילים בקרב בעלי ההשכלה הגבוהה ביותר היו 81% ו-61% בהתאמה. הנסקרים שצפו סכנה גדולה יותר מצד הערבים, הביעו תמיכה רבה יותר בפיתוח נשק גרעיני ושימוש בו. המשיבים שגילם מעל 66 הביעו תמיכה רבה יותר מקבוצות גיל אחרות בפיתוח נשק גרעיני ושימוש בו.

למרות שנראה שנשק גרעיני אינו מתאים

למידותיה המצומצמות של זירת המזרח התיכון, החשש שמא מדינות ערב יפתחו נשק גרעיני, עשוי להניע את ישראל להחזיק נשק כזה במאגריה לצרכי הרתעה. ואכן, גם אם המופקדים על הנושא בישראל תכננו להשתמש בנשק הגרעיני לצרכים טקטיים, דעת הקהל נטתה להועיד לו תפקיד תגובתי (בהנחה שיש לישראל יכולת כזאת). רוב הישראלים סברו כי יש להפעיל נשק גרעיני רק בנסיבות של חוסר ברירה, לאחר התקפה לא קוננונציונלית על ישראל. יש חיזוק מסוים להערכה הזאת בתגובות לסקר משנת 1988 שבו נשאלו הנסקרים שאלה פתוחה, מדוע מי שצידד בשימוש בנשק גרעיני בחר בעמדה זו? התשובה השכיחה ביותר, שנתנה על ידי שליש מן המדגם, ציינה את אשר ארע ליהודים בשואה. ישראלים רואים את השימוש בנשק גרעיני באופן שונה מזה שראו זאת אמריקנים או מערב-אירופאים בשנות המלחמה הקרה. הרוב המכריע של הנסקרים במערב בשנים ההן גרס, כי יש להשתמש בנשק גרעיני אך ורק במלחמה

טבלה 1 – התנאים לשימוש בנשק גרעיני

1998	1993	1991	1987	1986	% מתוך המדגם שחייב שימוש בנשק גרעיני: ^א
80%	67%	88%	53%	36%	
86%	84%	85%	b	b	בתגובה להתקפה כימית/ביולוגית
b	b	b	b	91%	במצב צבאי נואש
45%	58%	53%	60%	b	כדי למנוע תבוסה במלחמה קוננונציונלית
25% ^c	41%	48%	53%	63%	כדי להציל חייהם של רבים
c	17%	20%	19%	18%	כדי להציל חייהם של מעטים
21%	18%	b	b	b	במקרה שתיכבש רמת הגולן
12%	8%	12%	13%	13%	במקום להפעיל את הצבא הסדיר
^א הנתונים כוללים רק את מי שענו שיש תנאים שמצדיקים שימוש בנשק גרעיני, בהנחה שיש נשק כזה בידי ישראל. בהתבסס על סולם ליקרט בעל ארבע אופציות לתשובה; כאן מוצגים "מוצדק בהחלט" ו"מוצדק".					
^ב לא נשאל.					
^ג ב-1998 – "כדי להציל חיים"					

זאת לדעת הקהל בישראל בסוגיות רבות אחרות, ולדעת הקהל בנושא הגרעיני במדינות כמו גרמניה (רטינגר 1987), ניו זילנד (לאמאר 1989) וארצות הברית (גילדמיסטר ופורת' 1989). עובדה זו מודגשת על ידי התמיכה במזרח-תיכון מפורז מנשק גרעיני, מצד מנהיגי הימין, כמו הפיסיקאי הגרעיני והפוליטיקאי לשעבר פרופסור יובל נאמן, והתמיכה במדיניות של הרתעה גרעינית מצד אנשים מן השמאל. הציבור הישראלי צידד ברעיון הפיקוח על נשק לא קונוונציונלי, אבל תמיכתו בפיקוח על נשק קונוונציונלי היתה קטנה בהרבה. ב-1998, 82% תמכו באיסור קיום נשק גרעיני, כימי וביולוגי בידי צבאות האזור, לרבות צה"ל. רק 56% הסכימו לצמצום הכוחות הקונוונציונליים. רעיון הרחבת האזורים המפורזים זכה לתמיכה רבה יותר - כשני שלישים מן הנסקרים. 63% תמכו במניעת מכירות של נשק קונוונציונלי למדינות האזור. שיעורים אלה היו דומים מאוד לשיעורים שנרשמו בשלושה סקרים קודמים. (ראה טבלה 2)

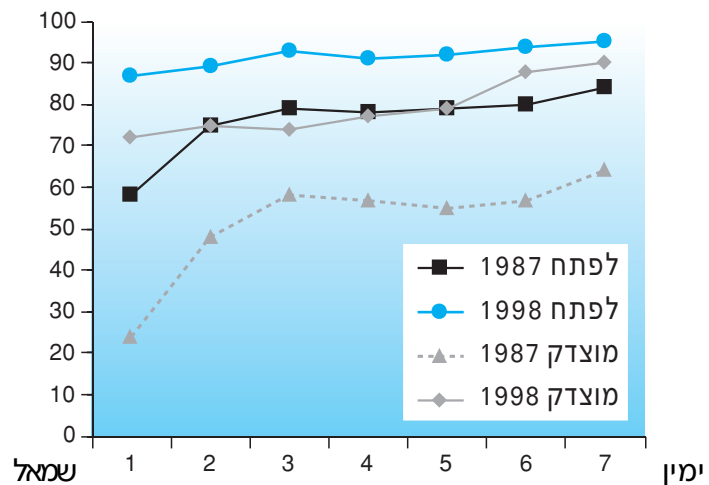
Notes

Rattinger, Hans, "Change Versus Continuity in West German Public Attitudes on National Security and Nuclear Weapons in the Early 1980s," *Public Opinion Quarterly* 51:1987, 495-521;

Lamare, James W., "Gender and Public Opinion: Defence and Nuclear Issues in New Zealand," paper presented at the American Political Science Association meeting, Atlanta, 1989;

Gildemeister, Joan E., and Hans Furth, "Attitudes Toward Nuclear Issues: Perspective of 'Hard Liner' and 'Soft Liner' College Students," paper presented at the International Society of Political Psychology, Tel Aviv, 1989;

לוח 2: פיתוח נשק גרעיני והצדקת השימוש בו לפי שיוך פוליטי (ימין-שמאל) ב-1987 וב-1998

הקיצוניות, לדעתו בדבר פיתוח נשק גרעיני והצדקת השימוש בו (ראה לוח 2). לדוגמה, ב-1987 פחות ממחצית הנסקרים שמיצבו את עצמם בשני המקומות הקיצוניים באגף השמאלי, על פני רצף של שבע, חשבו שיש נסיבות שעשויות להצדיק שימוש בנשק גרעיני. ב-1998 נעלמה ההבחנה הפוליטית הזאת ויותר מ-70% מכל הנשאלים סברו כי בנסיבות מסוימות, השימוש בנשק גרעיני עשוי להיות מוצדק.

אופיה הלא-פוליטי של סוגיית הנשק הגרעיני בישראל, והעדר הבדלים בתגובות הנשאלים, מרשימים במיוחד כאשר משווים

עולמית כוללת ולא בסכסוכים אזוריים. יתרה מזו, השימוש בנשק להשמדה המונית עורר פחד מהכחדה טוטלית. על פי סקר משנת 1984, כמעט כל האמריקנים (96%) חשבו שמלחמה גרעינית מסוכנת מדי, ו-89% הסכימו שמלחמת עולם גרעינית תשמיד את המין האנושי. מעניין לציין שב-1987 היתה תגובה כמעט זהה (49%) בין ישראלים ובין אמריקנים באשר לסיכויים שתתלקח מלחמת עולם.

סוגיית הנשק הגרעיני זוכה בדעת הקהל הישראלית למידה רבה של קונסנזוס. ב-1987 עוד היתה זיקה בין המיצוב האישי של הנשאל בקשת הפוליטית, במיוחד בקבוצות

טבלה 2: עמדות הציבור בסוגיות הנוגעות לפיקוח על החימוש

1998	1996	1993	1991	
82%	43%	71%	75%	איסור קיום נשק לא-קונוונציונלי בידי מדינות האזור
63%	57%	66%	64%	מניעת הספקת נשק למדינות האזור
68%	65%	67%	60%	הגדלת האזורים המפורזים
56%	56%	56%	54%	צמצום הצבאות